

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

DEVELOPMENT OF SOCIO-PROFESSIONAL MOBILITY OF THE FACULTY IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE HIGHER EDUCATION DEPARTMENT

Сучасним випускникам вузів, щоб бути успішними й затребуваними, необхідно бути готовими до мінливих тенденцій на ринку праці. У статті проаналізовано різні підходи до сутності поняття «соціально-професійна мобільність». Визначено здатності та особистісні якості, які складають соціально-професійну мобільність фахівця. Обґрунтовано розвиток соціально-професійної мобільності в освітньо-культурному середовищі вищого закладу освіти.

Ключові слова: соціальна мобільність, професійна мобільність, соціально-професійна мобільність фахівця, освітньо-культурне середовище, професійна підготовка.

Современным выпускникам вузов, чтобы быть успешными и востребованными, следует быть готовыми к постоянно меняющимся тенденциям на рынке труда. В статье проанализированы различные подходы к сущности понятия «социально-профессиональная мобильность». Определены способности и личностные качества, которые составляют социально-профессиональную

мобильность специалиста. Обосновано развитие социально-профессиональной мобильности в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения.

Ключевые слова: социальная мобильность, профессиональная мобильность, социально-профессиональная мобильность специалиста, образовательно-культурная среда, профессиональная подготовка.

Modern graduates of universities to be successful and in demand should be prepared for ever-changing trends in the labor market. The article analyzes various approaches to the essence of the concept of "social-professional mobility". The abilities and personality qualities which make up the social-professional mobility of a specialist are determined. A reasonable development of social and professional mobility in the educational and cultural environment of a higher educational institution.

Key words: social mobility, professional mobility, social-professional mobility of a specialist, educational and cultural environment, vocational training.

УДК 378.37.08

Бабенко Т.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені
Володимира Винниченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується динамічними й інтенсивними змінами, що охоплюють усі сфери життєдіяльності людей. Наука та технології розвиваються настільки стрімко, що отримання певної кваліфікації у вищому закладі освіти не є гарантією зайнятості в цій сфері діяльності. Сучасним випускникам вузів, щоб бути успішними й затребуваними, необхідно бути готовими до мінливих тенденцій на ринку праці. Це означає, що вони повинні адекватно та своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються, швидко освоювати нові професії, нові горизонти в межах уже існуючої кваліфікації, бути активними, уміти швидко й ефективно адаптуватися до нових умов, тобто мати високу соціально-професійну мобільність. Процеси глобалізації та інтеграції ставлять людину перед необхідністю стану постійної готовності до переміщень у соціальному просторі, гнучкої взаємодії з різними культурними та соціальними системами й суб'єктами.

Відповідаючи на вимоги часу, вища освіта покликана готувати фахівців, зацікавлених у своїй безперервній освіті та розвитку, здатних швидко адаптуватися до мінливих умов і змісту професійної діяльності, вибудовувати вектор свого

кар'єрного зростання, розширювати свої професійні можливості, освоюючи нові сфери професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціально-професійна мобільність сьогодні вивчається не тільки на всіх рівнях освіти, а й у різних галузях науки (філософії, психології, економіці). На філософському рівні соціально-професійну мобільність досліджували М. Вебер, Б. Гершунський, І. Василенко, І. Фролов, М. Шелер та інші автори.

На соціологічному рівні проблеми мобільності населення досліджували Д. Голдторп, Л. Лесохіна, Р. Еріксон, А. Мудрик, П. Сорокін. У психологічному плані соціально-професійну мобільність вивчали Л. Горюнова, Е. Зеєр, А. Маркова, А. Маслоу, Н. Пряжников, К. Роджерс, Т. Титаренко.

Розвиток і формування мобільності особистості на педагогічному рівні досліджували Л. Амірова, Л. Горюнова, Л. Мітіна, Ю. Клименко, Р. Пріма, Є. Рапацевич, Ю. Сачук, Л. Суценцева, О. Шаров та інші науковці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження змісту та умов розвитку соціально-професійної мобільності фахівця в освітньому середовищі

закладу вищої освіти зумовлюється протиріччями між бажаним рівнем соціально-професійної мобільності фахівця та недостатньою спрямованістю освітнього процесу закладів вищої освіти на її формування, а також між існуючим розумінням сутності й вимог до соціально-професійної мобільності фахівця та сучасним рівнем наукового обґрунтування її змісту.

Тому **метою статті** є аналіз підходів до сутності поняття «соціально-професійна мобільність», визначення її складників та обґрунтування її розвитку в освітньому середовищі вищого закладу освіти.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що, попри розмаїття теоретичних підходів до розуміння сутності понять мобільності та соціально-професійної мобільності, у сучасній науковій літературі не існує сталого визначення цього терміна. Учені розглядають питання соціальної й професійної мобільності дуже широко: і з позиції самореалізації особистості в сучасних умовах, і як базову компетенцію сучасної людини, і як особистісну якість, і як показник якості освіти. Визначаються педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх фахівців, вивчаються проблеми розвитку академічної мобільності студентів тощо.

Термін «мобільність» (від лат. *mobilis* – рухливий) у загальнонауковому значенні означає рухливість, здатність до швидкого переміщення та дій, до мінливості й адаптації.

Варто зазначити, що поняття «мобільність» стали активно досліджувати порівняно недавно, лише з другої половини ХХ ст., хоча воно було введено в науковий обіг майже на 100 років раніше. П. Сорокін увів поняття «соціальна мобільність», маючи на увазі соціальні переміщення не лише індивідів, груп, а й соціальних об'єктів (цінностей), тобто всього того, що створене чи модифіковане в процесі людської діяльності. Для того щоб пояснити переміщення в параметрах соціального простору, автор користувався термінами «горизонтальна соціальна мобільність» і «вертикальна соціальна мобільність». Останню П. Сорокін пов'язував зі зміною соціального статусу людини, з кар'єрним зростанням фахівця, натомість горизонтальну соціальну мобільність він розглядав як таку, що відбувається на одному статусному рівні. Вона передбачає перехід індивіда з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на тому ж рівні суспільної стратифікації [9].

Сьогодні соціальна мобільність уже не пов'язується безпосередньо із соціальним становищем і соціальним статусом, а характеризує спосіб соціального функціонування людини. Тому соціальна мобільність визначається як властивість соціальних суб'єктів, що виражена в їх здатності швидко й адекватно модифікувати свою діяльність за виникнення нових обставин, легко та швидко освоювати нові реалії в різних сферах життєдіяльності, зна-

ходити адекватні способи вирішення несподіваних проблем і виконання нестандартних завдань [4, с. 4].

У загальному контексті соціальної мобільності з 30-х рр. ХХ ст. досліджується професійна мобільність. У другій половині 90-х рр. ХХ ст. почали з'являтися роботи вчених-педагогів, присвячені вивченню проблем мобільності в різних педагогічних аспектах. Якщо з позиції соціально-економічних наук, які досліджують процеси мобільності, вивчаються насамперед характер протікання цих процесів на груповому й індивідуальному рівнях, умови та чинники, що впливають на них, можливості й способи їх державного регулювання, то з позиції педагогіки в центрі уваги опиняються проблеми формування індивідуальної мобільності особистості в освітньому процесі.

У соціологічному словнику категорія «професійна мобільність» розкривається з двох сторін. По-перше, професійна мобільність – це процес переміщення індивідів у соціально-професійній структурі суспільства, пов'язаний зі змінами їх професійного статусу та зміною роду занять у межах одного кваліфікаційного рангу завдяки проходженню певного щабля освіти. Цьому визначенню професійної мобільності близьке трактування, надане Б. Ігошевим: «зміна трудової позиції, або рангу, працівника, зумовлена зміною місця роботи чи професії» [4, с. 78]. По-друге, професійна мобільність – це особистісна якість, що набута в процесі навчання та виражається в здатності легко й швидко освоювати нові реалії.

Л. Амірова вважає, що професійна мобільність людини – це не тільки здатність змінювати професію або рід діяльності, а й здатність до успішної самореалізації в суспільному середовищі. Мобільність – це спосіб реагування особистості на ситуацію (життєву, професійну) в умовах життєдіяльності, що змінюються [1].

У дослідженнях М. Дяченко, Е. Зеєра, Л. Кандибович професійна мобільність визначається як здатність і готовність особистості досить швидко й успішно освоювати нову техніку та технології, виконувати нові виробничі завдання, набувати відсутніх знань і вмінь, що забезпечують ефективність нової професійної діяльності [2; 3].

З позиції характерологічних якостей особистості професійна мобільність є сукупністю особистісних характеристик та особливих форм поведінки (таких як схильність до творчості, постійного самовдосконалення й самоактуалізації, здатність ризикувати, проявляти ініціативу, підприємливість у суспільстві, на робочому місці тощо), які проявляються в ситуації зміни професії. Професійна мобільність є механізмом соціальної адаптації, дає змогу людині управляти ресурсами суб'єктності та професійною поведінкою.

Усе вищесказане дає змогу зробити висновок про те, що соціальна та професійна мобільність

тісно пов'язані між собою, тому можна говорити про соціально-професійну мобільність особистості.

Ю. Калиновський характеризує соціально-професійну мобільність як інтегративну властивість особистості, що зумовлює її здатність швидко змінювати свій статус або становище в соціальному, культурному чи професійному середовищі під впливом змін у природі, культурі або соціумі, ситуацій та обставин діяльності суб'єктів [6].

У свою чергу О. Іпатова розглядає соціально-професійну мобільність як готовність особистості до оперативної зміни сфери професійної діяльності, яка проявляється в активності й інтересі до професійної діяльності, адаптивності до різних її видів, налаштованості на творче ставлення до виконуваної діяльності [5, с. 13].

Деякі автори, у тому числі Д. Чернілевський, вважають, що формування професійної, а також соціально-професійної мобільності, – це насамперед формування конкурентоспроможності випускників на ринку праці, що досягається в комплексній підготовці (поєднує в собі вузький професіоналізм та універсалізм) у формуванні компетентного фахівця. Учений пояснює це необхідністю заміни чисто виробничих знань, умінь і навичок більш повною гамою знань, умінь та навичок, у тому числі необхідними для охорони й поліпшення здоров'я, збереження та розвитку традицій і культури, раціонального використання природних ресурсів, захисту навколишнього середовища [10].

Л. Лесохіна доводить зумовленість природи професійної мобільності синергетичною єдністю зовнішніх впливів і внутрішнього потенціалу особистості. Багатоаспектність професійної мобільності як явища соціального полягає в тому, що, з одного боку, це зміна позицій, зумовлена зовнішніми обставинами (відсутність робочих місць, низька заробітна плата, побутова неупорядкованість тощо). У цьому разі мобільність продиктована необхідністю адаптуватися до реальних життєвих ситуацій. З іншого боку, мобільність можна розглядати як внутрішнє самовдосконалення особистості, засноване на стабільних цінностях і потребі в самовдосконаленні [7].

Р. Пріма визначає професійну мобільність майбутнього вчителя початкових класів як «підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклик» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля та самого себе в ньому; внутрішній потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації й діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах згідно з власними життєвими позиціями, забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинни-

ками вибору), детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності й особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [8, с. 101–102].

Проведений аналіз сутності поняття «соціально-професійна мобільність», а також власні дослідження дають змогу визначити, що складниками соціально-професійної мобільності фахівця є здатності, які дають змогу ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, а саме орієнтуватися в мінливому інформаційному середовищі, відстежувати та правильно оцінювати стан навколишнього простору, проявляти адекватну ситуації і власним цілям активність, адаптуватися до умов, що змінюються, а також впливати на навколишню дійсність, здатність до постійного самовдосконалення. Серед особистісних якостей і рис, що утворюють здатність та готовність до соціально-професійної мобільності, можна виділити ініціативність, креативність, соціальну та професійну активність, здатність ризикувати, самоорганізованість, самостійність, вольовий самоконтроль, рішучість, упевненість у собі, відкритість до нового.

Особистісні якості та здатності, що дають змогу людині швидко переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, не є вродженими, тому стає можливим їх цілеспрямоване формування освітніми засобами.

Формування професійної, а також соціально-професійної мобільності – це насамперед формування конкурентоспроможності випускників на ринку праці, що досягається в комплексній підготовці, поєднує в собі вузький професіоналізм та універсалізм у формуванні компетентного фахівця [10].

Процес навчання у вищому закладі освіти, як правило, збігається з періодом становлення ціннісної свідомості молодих людей, їхніх моральних і професійних якостей. Під освітнім середовищем закладу освіти розуміють систему впливу та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному й просторово-предметному оточенні в межах організованого освітнього процесу. Середовище вищого закладу освіти є фактором актуалізації потреби в саморозвитку, реалізації свого творчого потенціалу, усвідомлення себе як суб'єкта самозміни. Розвиток соціально-професійної мобільності особистості студента буде більш ефективним за наявності різноманітних освітніх траєкторій, можливості вибору освітніх мікросередовищ, отримання додаткової професійної кваліфікації, можливості вибору викладача, вибіркового дисциплін, перенесення акцентів із репродуктивного засвоєння знань на їх творче застосування в умовах, що максимально наближені до професійної діяльності. Навчання майбутніх фахівців має проходити

на основі змісту й технологій, які випереджають поточний рівень економічного, технологічного, соціального та іншого розвитку. Головними особами, які демонструють освітні та професійні цінності, є науково-педагогічні кадри, які є зразками діяльності в професійній сфері. Тому викладачі у власній поведінці повинні керуватися тими цінностями, які бажають прищепити студентам. Отже, розвиток соціально-професійної мобільності фахівців значною мірою залежить від науково-педагогічних кадрів, які є складовою частиною освітнього середовища навчального закладу, а саме від ступеня їх компетентності та мобільності.

Висновки. Таким чином, соціально-професійну мобільність ми розуміємо як сукупність здатностей та особистісних якостей фахівця, які дають змогу ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, бути соціально та професійно активним, конкурентоспроможним, професійно компетентним, в основі чого лежить прагнення до самореалізації та самовдосконалення. Освітнє середовище вищого закладу освіти як система впливів та умов формування особистості є важливим фактором розвитку соціально-професійної мобільності фахівця.

Перспективами дослідження в цьому напрямі є обґрунтування умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амирова Л., Багишаев З. Профессионально-педагогическая мобильность учителя как целевая установка высшего педагогического образования. *Alma mater*. 2004. № 1. С. 55–60.
2. Дьяченко М., Кандыбович Л. Психологический словарь-справочник. М.: Харвест, 2004. 576 с.
3. Зеер Э. Психология профессий. М.: Академический проект, 2003. 336 с.
4. Игошев Б. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете. М.: ВЛАДОС, 2008. 201 с.
5. Ипатовна Е. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов вуза: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Шуя, 2012. 24 с.
6. Калиновский Ю. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона: дисс. ... докт. пед. наук. СПб., 2001. 470 с.
7. Лесохина Л. К обществу образованных людей. СПб.: Тускарора; ИОВ РАО, 1998. 266 с.
8. Пріма Р. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-ПРЕС, 2009. 367 с.
9. Сорокин П. Социальная мобильность / пер. с англ. М. Соколовой. М.: Academia; LVS, 2005. 277 с.
10. Чернилевский Д. Дидактические технологии в высшей школе. М.: ЮНИТИ, 2002. 437 с.